

Београд, _____

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

**ИЗВЕШТАЈ О ПРЕГЛЕДУ И ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ СЕНЕ
МИХАИЛОВИЋ МИЛОШЕВИЋ,
КОСОВО И МЕТОХИЈА У ДЕЛИМА ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА И ДАНИЛА
НИКОЛИЋА**

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовано Комисију:

Комисију је именовало Наставно-научно веће Филолошког факултета Одлуком број 3168/1 на IX редовној седници 22. Септембра 2022. године у саставу:

Ментор: др Душан Иванић, професор емеритус, Филолошки факултет – Београд
Ужа научна област: Нова српска књижевност
Датум избора у звање: 2015.

др Предраг Петровић, редовни професор, Филолошки факултет – Београд
Ужа научна област: Нова српска књижевност.
Датум избора у звање: 2018.

др Валентина Хамовић, ванредни професор, Учитељски факултет – Београд
Ужа научна област: Нова српска књижевност
Датум избора у звање: 2018.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме	Сена Михаиловић Милошевић
Датум и место рођења	6. 10. 1986, Врање
Наслов мастер тезе	Поступци драмске карактеризације у делу „Развојни пут Боре Шнајдера“ Александра Поповића
Датум и место одбране мастер тезе	10. 6. 2011, Филолошки факултет, Београд
Научна област из које је стечено академско звање мастера	Српска књижевност и језик са јужнословенским књижевностима

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Косово и Метохија у делима Григорија Божовића и Данила Николића

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ и VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација мастера Сене Михаиловић Милошевић *Косово и Метохија у делима Григорија Божовића и Данила Николића* садржи 147 компјутерски штампаних страница (ТМР 12, проред 1). Састоји се из следећих поглавља:

У **првом** поглављу је *Увод* (3–6); *Предмет, циљ и методе истраживања* (6–8); *Живот и дело Григорија Божовића и Данила Николића* (8–15); *Неколико напомена о схватању хронотопа од Бахтина до данас* (17–23).

У **Другом** поглављу, *Књижевност Косова и Метохије у контексту регионалне књижевности*, разматрају се геополитичке прилике на Косову и Метохији и њихова литерарна манифестација.

Треће поглавље се односи на завичај Григорија Божовића и Данила Николића: *Обликовање кохерентне целине* (31–33), *Две варијације о истом* (34–36); *Божовићеви књижевни јунаци*, у којем су подцелине: *Подстицање слободе у делу Григорија Божовића*, *Жртвена прошлост*, *Истина и правда са карактером тријумфа*, *Бинарне позиције у причи Григорија Божовића*, *Стварање повести са наративним подвигом*, *Национална етика и идентитет* (37–56). Посебна је дио: *Жена као канонски принцип у прози Григорија Божовића*, *Жена – сведок културног и историјског обрасца у Божовићевом делу* (57–63). Слиједи *Путописно приповедање Григорија Божовића* (64–68), *Трагика као опредељење у прози Григорија Божовића* (69–71), *Артикулација хомогености и стереотипа/ Стереотип и „налог природе“* (72–75).

У **четвртном** поглављу дијелови *Завичајно приповедање и самоприповедање* (83–91), *Поетичка конструкција у нарацији Данила Николића* (92–96), *Романи Данила Николића – без одрицања од традиције* (97–105); *Николићева вишеструка рекапитулација тема* (106–108); *Метохија као демаркациона линија и тачка сусрета Григорија Божовића и Данила Николића* (109–116).

Пето поглавље се састоји из *Две стратегије у интерпретацији о завичају*, са потпоглављима *Модел косовске мапе*, *Синтеза наслеђа* (117–124).

Потом долази **Закључак** (125–130, **Извори и Литература** (131–139), **Прилози, Биографија и библиографија кандидаткиње** (143 – 147).

1.1. Предмет истраживања.

Основни предмет докторске дисертације **Косово и Метохија у делима Григорија Божовића и Данила Николића** је историјскопоетичко изучавање тема и мотива везаних за Косово и Метохију у дјелима ове двојице прозаиста, једног с краја епохе реализма и почетка модерне, а другог из савремене српске књижевности.

1.2. Циљ истраживања, хипотезе и очекивани резултати.

Циљ дисертације је да се опишу и протумаче (у компаративном и историјскопоетичком односу) дјела Г. Божовића и Д. Николића, тематски везана за Косово и Метохију. Границе простора и времена које Божовић описује крећу се од средине 19.

вијека и Старе Србије до дијела прве половине 20. вијека: кандидаткиња констатује да «Божовићев однос према својем и туђем» обиљежава «обредост, верска и културолошка подељеност, фолклорно наслеђе... сукоби и изузеци» (стр. 7), док се код Д. Николића осјећа тежња ка хуманистичким идеалима заједничког живота, пренесена из времена дјетињства и идиличне Метохије. Кандидаткиња назначавала теоријски концепт и књижевноисторијску подлогу разумијевању једног и другог дјела, уз исцрпне увиде у досадашња тумачења.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет дисертације је историјскопоетичко изучавање тема и мотива везаних за Косово и Метохију у дјелима Григорија Божовића и Данила Николића: упоређивањем одређених аспеката тих дјела, тумаче се водеће књижевне слике Косова и Метохије у њима. Границе простора и времена у Г. Божовића иду од Старе Србије до првих деценија 20. вијека (нетрпељивост, злочини као водеће теме). У Д. Николића се осјећа тежња ка вриједностима заједничког живота, често пренесена из времена ауторовог дјетињства у Метохији. Општи циљ дисертације прате теоријски концепти (тумачење дјела, ситуирање тематике), уз увид у досадашњу књижевнокритичку и књижевноисторијску литературу. Косово и Метохија се иновира као централна тема у Божовићевој и Николићевој прози.

У уводу дисертације описан је мотив завичајности у двојице писаца: тема Косова и Метохије је код њих свједочење и документовање стања о времену о којем пишу, у два одвојена периода настајања њихове прозе (с почетка 20. и с краја 20. и почетка 21. вијека).

У поглављу „Живот и дело – Григорије Божовић и Данило Николић“ саопштавају се њихови биографски и библиографски подаци. Поред основних биографских података истичу се поновљена издања појединих књига и зборници радова о њима. О Г. Божовићу је доминантан и до сада најцитиранији зборник радова *Поетика Григорија Божовића* (2016. године), те зборник *Етика и естетика Григорија Божовића* (2021). За Д. Николића, поред свега што је за живота објавио, помињу се постхумна издања (*Дани без Стевана*, записи *Фрагменти о пролазном лудилу*, 2020) и зборник радова посвећених његовом дјелу, *Власник трајне среће*, 2016,

У одјељку „Неколико напомена о схватању хронотопа од Бахтина до данас“, с обзиром на тему (Косово и Метохија), хронотоп се узима као категорија виђења и разумијевања ствари: различито вријеме, различите ситуације и простори, различит лични доживљај или став субјекта даје и различито дефинисање хронотопа, односно њиховог поетичког аспекта.

Друго поглавље, „Косово и Метохија у контексту регионалне књижевности“ (у поднаслову „Геополитичке прилике на Косову и Метохији и њихова литерарна манифестација“), почиње питањем „Може ли се књижевно стварање писаца Косова и Метохије сагледавати као непристрасно?“. Кандидаткиња наглашава да се ради о једној од „најпривилегованијих“ тема у српској књижевности (премда се српска књижевност у периодизацији везује за ратне, предратне, међуратне и послератне периоде, гдје Косово и Метохија остају изван овог средишта). Оно је само по себи увијек на ивици сукоба и

невоља, као што књижевност са Косова и Метохије има тенденцију враћања у центар, у косовски усуд и трагичност. Наведена су многа виђења особености ове књижевности, „терет“ регионализације, прије свега, а нивои регионалности се крећу од тематског, морфолошког, језичког, до биолошког и културноисторијског лика и смисла. Регионализација ове књижевности требало би да се сагледава и са тематског и са естетског аспекта; Косово и Метохија су као теме неизоставно везане за геополитичке прилике и њихову литерарну манифестацију.

У наставку ове цјелине наводе се „услови“ за „непристрасност“. Проблем се посматра у имаголошком кључу, у доживљају другог (Другог). У раду је тенденција да се Божовић и Николић виде као писци који своје дјело граде без идеолошког кључа, често у идеалистичкој фикцији. Јер, нити су све Божовићеве приче једнообразне стереотипне представе о другом, нити се све може рехабилитовати, чак и када су разлози оправдани. По кандидаткињи, рехабилитација и активно укључивање Божовићевих јунака у оправдану жртву чини се да је дошла исувише рано, а Божовићева политичка рехабилитација исувише касно.

Код Данила Николића је атмосфера у дјелу „мирнија“, идеалне слике из дјетињства узимају се или намећу као *позитивна дистанца*, што потврђује његов начин говорења о Метохији, без острашћености и озлојеђености. Мада као мото остаје његова изјава у интервјуима о политичком ставу као пророчанском виђењу. На питање да ли ће Срби изгубити Косово и Метохију, слиједио је одговор: Срби је неће сачувати (Метохију), Шиптари је неће добити.

Трећи дио анализира однос према наслијеђу и тзв. одгонетању идентитета. У дијелу рада „Две варијације о истом“ срж овог спајања и раздвајања сличности и разлике одређује идеја да су то *варијације* о истом у дјелима једног и другог приповједача. Г. Божовић је један од првих писаца 20. вијека који је овако успјешно увео у књижевност човјека старог Југа, Косова и Метохије, Јужне Србије и Македоније. У његовом дјелу ријеч је о животу Срба са Албанцима, Турцима, Потурицама, Бугарима, Грцима, Цинцарима, у расколу, све у циљу очувања православне вјере и нације. Божовићеве јунаци улазе у изазов освете и страдања, Николићеви одустају од таквог изазова, више споља, но што је то случај са личним доживљајем. Николић је у приступу причи промијенио семантику и тон, правећи међуигру и неутрални центар, као нужност извјесне хармоније у вјековном међуетничком сукобу.

У поглављу „Божовићеви књижевни јунаци“ издвојене су основне особине његових јунака, везаних за општи усуд и „митско устројство“. Они теже да разријеше конфликт, али и да не одступе од канона предака, као централне тачке идентитета. Најчешће је Божовићев јунак стваран по епском моделу („индивидуум који надвисује свакодневне типове и ликове“). У том смислу „Подстицање слободе“ (3.3.1) у дјелу Г. Божовића иде у два смјера: у личном, индивидуалном, и у општем, када је ријеч о народу у цјелини, с доминацијом *косовског завјета* у оба смјера (освета и праштање, као лично усмјерење и подвиг самог актера). Код Николића се тај дуг према косовскометохијском завичају, тзв. *мјесту туге*, претвара често у *позитивну дистанцу*, што доводи до релаксације простора и времена.

У дјелима косовскометохијских писаца, али и писаца ван Косова и Метохије, прије и после Г. Божовића, наставља се и траје национална историја са митском и херојском мотивацијском структуром (3.3.2. „Жртвена прошлост“). У многим Божовићевим

приповијеткама жртва поприма облик подвига и чистоте. У овом се поглављу анализирају књижевни јунаци као тежиште Божовићеве нарације, традиционална култура, фолклорно наслеђе и предања, те стварност о којој се свједочи. Издваја се снага уметничког приказивања храбрости и морала појединца, уједно и слика колектива, између осталог у приповијеткама „Мучних дана“, „Суљ-капетан“, „Љута неман“, „Наша загонетка“, „Љута православка“, „Стрико Долгач“, „Злате од Слатине“, „Рођак“, „Арнаућин“, „Робље заробљено“, „Неда Селогражданка“). У свакој је тежња да се вјера, најпре православна, али и друге конфесије, представе у пуноћи као дио традиције. У причи „Арнаућин“ истиче се дијалог између потурица и Арнаућина. „Дијалог између великог паше, осрамоћеног падом од ударца прутом силног му коња, и убогог Арнаућина, већ помиреног са погубљењем, улази у оне просторе које светске антологије користе као сведочење – дебату (...“ (57–58). У дисертацији је наглашена тежња Г. Божовића да даде културолошки мит и косовски завјет као лице националног идентитета. У том су смислу и ликови жена свједоци тог обрасца, који „синтетизује националне и верске вредности“.

Путописну прозу Г. Божовића (поглавље 3.5) кандидаткиња описује као добро приповијетање и добро обликовање, са изразито личним доживљајем и са психофизичком карактеризацијом Срба, Турака, Албанаца, потурица, Бугара, Грка, Цинцара и других и са убједљивим сликама сусрета са људима Косова и Метохије, Македоније, Централне Србије, Црне Горе, Херцеговине, Босне, Далмације... „са пуно родољубља и хришћанске љубави“.

Посебну цјелину чине одјељци (3.6) „Трагика као опредељење ...“ и (3.7) „Артикулација хомогености у прози Григорија Божовића“. Божовићево тематско опредељење се потврђује као косовско опредељење, не само мит, већ „закон историјске нужности“, како је писао Зоран Мишић. По Божовићу „оживљавање славне традиције“ није ратничко гесло, већ памћење и његовање основних вриједности. Артикулација Божовићевог дјела обогаћена је многим дијалекатским облицима. Насупрот тврдњама о стереотипној представи о Србима и „стереотипној представи о другима“, кандидаткиња наглашава „опредељење да се часно живи, да се не трпи терор нити понижење“ (стр. 71), издвајајући роман Д. Николића *Мелихат из Глог*, о судбини двоје заљубљених, Албанке и Србина, заробљених у времену и традицији Косова и Метохије.

Четврто поглавље се претежно тиче дјела Данила Николића, који је „маргинализовао политичке и историјске конфликте“ и комплексе свакодневице. Код Николића се и емотивно и стилски намеће тзв. „проза хладне крви“ као литерарно и лично опредељење. Код њега су слике Косова и Метохије проистекле из сјећања, из приповијетања које је као дечак у околини Пећи чуо или прилика које је видио. Осим тематског увођења Косова и Метохије у савремену српску прозу, збирка приповијетака *Повратак у Метохију* (1973) значајна је нова нарација и ново вредновање овог простора. Збирка је изазвала је велико интересовање у књижевној јавности. По докторанткињи, у тој се књизи, посебно у причи „Дневник Јелене Никач“, читаоци сусрећу са „магијом приповедања“ Д. Николића. Дочаравањем приче уз помоћ сегментираних исјечака из новина, илустрација и других прилога, топонима, хидронима и етронима, аутор подиже

нарацију на висок умјетнички ниво потврђујући да се „модеран роман може написати и старинским краснописом“. Метохија је за Николића литерарно, емотивно и мисаоно језгро, од збирке приповедака *Повратак у Метохију* до каснијих романа (*Краљица забаве* и *Власник бивше среће*, *Мелихат из Глог*, *Јесења свила*, те *Списак будућих покојника...*).

У петом поглављу („Две стратегије у интерпретацији о завичају“) ауторка прати „приближавање“ поетика двају писаца, које јесу (ипак) тенденција да реалношћу или фикцијом, свако из свога времена и креативне особености, има своје слике о завичају, своју причу и своју „имагинацију историје“ и збиље. Дјело двојице аутора је рефлексивна њиховог, личног, начина поимања и приповиједања, чиме су ушли у ред значајних писаца српске књижевности.

У *Закључку* се указује на заједничко и различито у дјелима и поетици Г. Божовића и Д. Николића. Обојица су Косово и Метохију увели у тематско-наративни врх српске књижевности, превазилазећи регионалне оквире умјетнички снажним обликовањем стварности и имагинативном енергијом. У Божовића доминирају јунаци, у Николића динамика и разноликост приче, у носталгији и поетичкој чежњи за напуштеним завичајем и дјетињством у њему.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Сена Михаиловић, **Наративност романа *Власници бивше среће* Данила Николића**, Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије одржаног 30.марта 2013. у Крагујевцу, *Савремена проучавања језика и књижевности*, Крагујевац, 2014, књ. 2, стр. 279–287.
2. Сена Михаиловић Милошевић, **Однос фикције и истине у прози Данила Николића**, Тематски зборник од водећег националног значаја *Традиција, промене, историјско наслеђе, питања државности и националног идентитета на Косову и Метохији*, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић 2014, стр. 107–119.
3. Сена Михаиловић, **Наративни дискурс у романима Данила Николића**, Зборник радова *Језик, књижевност, дискурс: књижевна истраживања*, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2015, стр. 467–479.
4. Сена Михаиловић, **Роман *Списак будућих покојника* Данила Николића**, *Власник трајне среће*, зборник о књижевном делу Данила Николића, приредио Михајло Пантић, Библиотека града Београда, Београд, 2016, стр. 164–182.
5. Сена Михаиловић Милошевић, **Хронотоп као простор среће у приповеткама Данила Николића**, Зборник радова *Хронотоп Косова и Метохије у науци и уметности*, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, 2018, стр. 89–99.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Кандидаткиња је извела поредбену анализу дјела Г. Божовића и Д. Николића косовско-метохијске тематике, обраћајући пажњу и на њихову биографску везаност за Косово и Метохију. Између двојице писаца је велик временски размак (од првих деценија 20. вијека и друге половине 20, односно почетка 21. вијека), различита периодизацијска припадност и тип поетике. Ауторка је успјела да их сучели као двије варијације о истом, да Метохију (и Косово) узме као „тачку сусрета“ и као двије стратегије у интерпретацији завичаја. Упућена у критичку и књижевноисторијску литературу о обојици писаца, у исто вријеме је пратила савремене теоријске и методолошке аспекте проучавања литерарних јунака, хронотопа и поетике приповиједања.

На основу *“Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду”* и налаза у извештају из програма „iThenticate“, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације *“Косово и Метохија у делима Григорија Божовића и Данила Николића”* аутора, констатујем да утврђено подударање текста износи **_8_ %**.

Овај степен подударности у складу је са Чланом 9. *Правилника*.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *„Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду“*, изјављујем да извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

IX ПРЕДЛОГ

Полазећи од резултата које је кандидаткиња, Сена Михаиловић Милошевић, постигла у истраживању теме *Косово и Метохија у делима Григорија Божовића и Данила Николића*, подносимо овај извјештај и предлажемо Наставно-научном већу Филолошког факултета да га прихвати и да кандидаткињи одобри одбрану дисертације пред комисијом у потписаном саставу.

Комисија:

др Душан Иванић, проф. емеритус

Проф. др Предраг Петровић

Проф. др Валентина Хамовић